

УДК 78.05(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/art-studies.2023-1-1>

ПРО ВПЛИВ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА НА ОСОБИСТІТЬ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Бермес Ірина Лаврентіївна,

доктор мистецтвознавства, професор,

завідувачка кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва факультету початкової освіти та мистецтва

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0001-5752-9878

Хорове мистецтво – унікальне за своєю природою, передусім завдяки колективній основі, доступності. Саме цей вид мистецтва найбільш яскраво відображає динаміку української культури, втілюючи філософські, моральні, релігійні погляди суспільства у той чи інший історичний період. Впливаючи на свідомість людини, хорове мистецтво формує її ідеали, моральні принципи, образ життєдіяльності. Чимало науковців різних галузей знань вивчали потенційні можливості хорового мистецтва, його особливості (акустичні та інтонаційні властивості музичного звуку, вокальну природу хорової діяльності, синтез музики і поетичного слова на основі колективного виконання хорових творів), а головне – вплив на особистість. Найчастіше питання впливу хорового мистецтва на особистість було предметом уваги філософів і педагогів.

Ключові слова: хорове мистецтво, хоровий спів, античні мислителі, гармонійна особистість, виховний вплив.

Bermes Iryna. On the influence of choral art on personality: a historical excursion

Choral art is unique in nature, primarily due to its collective basis and accessibility. It is this art form that most vividly reflects the dynamics of Ukrainian culture, embodying the philosophical, moral, and religious views of society in a particular historical period. By influencing the human consciousness, choral art shapes one's ideals, moral principles, and way of life. Many scholars from various fields of knowledge have studied the potential of choral art, its features (acoustic and intonational properties of musical sound, the vocal nature of choral activity, the synthesis of music and poetic words based on the collective performance of choral works), and, most importantly, its impact on the individual. Most often, the question of the influence of choral art on the individual was the subject of attention of philosophers and teachers.

Key words: choral art, choral singing, ancient thinkers, harmonious personality, educational influence.

Постановка проблеми. Хорове мистецтво є колективним видом виконавства, і в цьому контексті його функція в суспільному житті є надзвичайно важливою. Переживання однієї людини у процесі хорового виконання підсилюються, підіймаються в монолітному єднанні співоного колективу. Могутній виховний потенціал хорового мистецтва розкривається в його спроможності викликати позитивні почуття співтворчості, співпереживання, позначатися на культурно-ціннісних орієнтирах.

Впливаючи на особистість передусім через переживання, хорове мистецтво володіє унікальною здатністю пожвавлювати її емоційне сприйняття, формувати «базу» почуттів,

впливати на всебічний і гармонійний розвиток, формування ціннісних орієнтирів і загальної культури.

Хорове мистецтво спроможне не тільки акумулювати соціально-історичний досвід освоєння дійсності, але й накопичувати духовний потенціал. Його своєрідність полягає в тому, що, як і будь-який інший вид мистецтва, воно є не теоретичним осмисленням світу, а духовно-практичним засобом пізнання дійсності.

Мета статті полягає у розкритті потенційних аспектів хорового мистецтва в історичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. На всіх етапах історичного розвитку спів у хорі

демонстрував унікальні можливості цього виду музичного виконавства: сприяв «екології» людської душі з позиції загальнолюдських духовних цінностей. Саме хорове мистецтво володіє великою силою емоційного впливу, і ця особливість з давніх-давен використовується в педагогіці як засіб виховання особистості.

Про вплив музики, хорового співу відомо ще з праць давньогрецьких мислителів. Представники античної педагогіки позиціонували культуру як сферу справжнього життя людини, середовище істинної «людяності». У працях Платона, Аристотеля, Демокрита, Плутарха йдеться про взаємозв'язок оточення, в якому виростає людина, з виховними процесами, що сприяють становленню її як особистості. Демокрит висловив думку про необхідність пов'язувати виховання з характером дитини. У «Порівняльних життєписах» Плутарх акцентував увагу на пов'язаності виховання з культурою. На його думку, людина перебуває у тісному зв'язку з суспільством, вона невіддільна від соціуму, його традицій і культури. Сократ пов'язував культуру з особистістю, довів взаємозв'язок між ними.

Античним мислителем Аристотелю, Квінтіліану вплив вокальної музики на емоції людини здавався безмежним. Думки Аристотеля про природу та характер людських переживань під час сприйняття музичних творів, вчення про очищувальний характер цих переживань – «катарсис» – підтверджують виховну значущість хорового мистецтва.

Стародавні греки вважали музику (зокрема, хорову) найбільш близькою психічному життю, позаяк вона передає рух. Серед інших видів мистецтва вибрано музику саме тому, що вона найбільш ефективно впливає на психіку і моральність людини. Платон розглядав музичний катарсис як «морально-життєве тренування» естетичного характеру, що налаштовує людську психіку на ту чи іншу поведінку.

Дослідженням специфічного впливу хорового мистецтва на особистість займалися Піфагор, Платон, Аристотель. В античну епоху музична освіченість вважалася

головним і важливим показником, а «освічений» асоціювався з тим, хто вправно володів вмінням співати. Хорове ж мистецтво входило в основний зміст освіти і мало своїм завданням розвиток внутрішніх душевних почуттів, формування моральних та естетичних прагнень. Грецькі філософи наголошували на взаємозв'язку суспільного й естетичного виховання, головним елементом якого була музика.

Аристотель був одним із перших, хто намагався розкрити сутність катарсису в музиці, обґрунтувати природу естетичної значущості твору мистецтва, виявити особливості його впливу на людину, її психіку і соціальну поведінку. Мислитель вважав музичне мистецтво важливим засобом впливу на формування естетичних ідеалів та естетичного смаку дитини. Аристотель зазначав, що аби стати гідними людьми, юні громадяни в Спарті, Фівах і Афінах повинні обов'язково навчатися хорового співу та гри на музичних інструментах.

Платон надавав великого значення хоровому співу і характеризував його як «боже-ственне і небесне заняття, що закріплює все сердечне і шляхетне в людині».

Піфагор ототожнював світ музики зі світом «космосу». На його думку, модель правильної держави повинна бути «музично впорядкованою і підконтрольною правильному ладу». Піфагор вважав, що індивід може гармонійно розвиватися тільки у тісному взаємозв'язку з природою. Філософ дійшов висновку, що музичне мистецтво якнайкраще відображає гармонію світу, тому основною метою виховання та розвитку дитини є прагнення формування здорового тіла і музичної душі.

Античні філософи заклали основи об'єктивної потреби культивування людських почуттів для досягнення ідеалу внутрішньої гармонії особистості, висунули на перший план її духовний розвиток та визнали музику, зокрема хорове мистецтво, хоровий спів, неодмінним компонентом у вихованні. Вони позиціонували голос людини як джерело інформації, показник її фізичного, емоційного та духовного стану, індикатор здоров'я

на всіх рівнях буття. Водночас через голос можна впливати на фізичний та психічний стан людини. Тому хоровий спів із найдавніших часів був одним із найважливіших компонентів навчання і виховання.

Автор «Дидаскаліону» («Вчення») Гуго Сен-Вікторський визнавав навчання способом удосконалення особистості, позаяк знання приводять людину до пізнання своєї сутності, вміння дисциплінувати власні вчинки та керувати ними, розуміти навколишній світ, тренувати свій розум і тіло. Важливу роль у цьому процесі він надавав хоровому співу.

Епоха Відродження зумовила перехід до нової, більш прогресивної культури. Їй властиві антропоцентризм, гуманістичний світогляд, тяжіння до античної культурної спадщини. Завдяки цьому змінився погляд на людину, навколишній світ, суспільне життя. У центр своєї ідеології культурні діячі епохи Відродження ставили проблеми виховання та освіти, вважаючи їх запорукою щастя людини зокрема й соціуму загалом. Гуманісти тлумачили освіту як поєднання багатства духовного світу людини з її життям в навколишньому макрокосмі. Підґрунтя піднесення духовного світу особистості вчені вбачали в музичному мистецтві, передусім вокально-хоровому. Переживання, виражені в поетичних творах мовою музики, голосом співака чи голосами хористів, продукують не тільки високий настрій, але й відчуття прояснення, – вважали просвітителі. Тобто хоровий твір, досягнений через спів, почуття, співпереживання, породжує катарсис, який дає новий імпульс до осмислення власного «я».

Вчені трактували музичний твір як систему подразників, які свідомо організовані у такий спосіб, щоб викликати естетичну реакцію. Хоровий твір – це художнє ціле, що вирізняється єдністю мелосу й логосу. Він стає діалогом двох художників – композитора і поета, а музичний образ хорового твору – способом розкриття теми, котра узагальнює думки-формули. Якщо ж музичний твір виконується групою виконавців (наприклад, хором), то його вплив на співаків, як і на слухачів, є значно потужнішим і має «випереджаючий характер»

сприймання, тобто в прийдешньому позначиться на поведінці та вчинках.

Чимало вчених XVII ст. займалися питаннями культури, які найчастіше співвідносили з освітою і вихованням. Так, Френсіс Бекон наголошував на взаємозв'язку людини зі знаннями, освітою та культурою. Практичну значущість знань він розумів як «істинність», тому був переконаний у їх успішному застосуванні. На думку вченого, оволодіння глибокими знаннями приносить людині неоціненну користь. Музика та спів активізують процес навчання. Вивчення і виконання хорових творів дають людині знання про світ людей і природи, про минуле й сучасне тощо. Отже, у процесі співу виконавці пізнають, вдосконалюють себе, збагачують свої знання. Хорове мистецтво позитивно впливає на становлення особистості, її інтелектуальний і фізичний розвиток, емоційний стан.

Бенедикт Спіноза так само орієнтувався на активну діяльність людини, котра усвідомить сутність свого існування через процес пізнання. Саме спів у хорі є виявленням активної діяльності людини, адже художні образи хорових творів «розширюють межі пізнання світу, допомагають усвідомити його іманентне багатство, спонукають до ціннісного переживання навколишніх явищ» [4, с. 14].

Основним задумом епохи Просвітництва було виховання освіченої людини. Філософи пропонували втілити цю ідею в життя за допомогою естетичного виховання, а саме засобами музичного мистецтва. Мислителі стверджували, що лише мистецтво здатне розвинути емоції, потяг до прекрасного і досконалого, виховати естетичну культуру. Думки про вирішення проблеми естетичного виховання шляхом залучення дітей до світу хорового мистецтва віддзеркалені у працях К. Гельвеція, Ш. Монтеск'є. Філософи дотримувалися одностайної думки, що хорове мистецтво – це найбільш ефективний засіб пробудження сильних вражень та естетичних почуттів. Звідси впливає й основна роль хорового співу та хорового мистецтва, що полягає у здатності «розбудити» людські почуття, щоб дати їй можливість пережити

ті прекрасні, піднесені моменти, яких вона позбавлена у повсякденному житті.

Представники класичної західноєвропейської філософської думки Ф. Шиллер та Л. Фейєрбах стверджували, що саме через естетичні емоції, які виникають під час сприйняття музичних образів, відбувається процес поступового духовного збагачення людини. Музика, відображаючи дійсність через різнобарвний світ почуттів, не має рівних серед усіх інших видів мистецтва за впливом на емоційний світ людини. Думки філософів єдині в тому, що хорова музика через світ художніх образів, різноманітні переживання впливає на конкретні вчинки особистості, формування її світогляду.

Г. Гегель вважав, що хоровий спів є виявом духовної сутності людини в пізнанні світу і позиціонував людський голос «як звучання <...> душі, як звук, який за своєю природою даний внутрішньому началу для його вираження» [2, с. 10].

Хоровий спів є найбільш давньою формою музикування, тобто практичним носієм духовних цінностей українського народу, які «виявляються більш довговічними, ніж цінності наукові, філософські й навіть релігійні» [3, с. 217].

Давні пам'ятки культури підкреслюють, що мистецтво співу посідало почесне місце в житті наших предків. Музичній освіченості надавалося великого значення в період найбільшого політичного та культурного розквіту давніх слов'ян – князювання Володимира та Ярослава, коли було надруковано перші співочі книги, на Русі з'явилися вчителі співу.

Силу емоційного впливу хорового мистецтва на людину здавна використовувала церква. Церковний спів посилював розкішність та святковість Богослужбового дійства, створював неповторну і піднесену атмосферу молитовного настрою.

Виховний потенціал хорового мистецтва завжди був у центрі уваги видатних діячів української культури. Так, Г. Сковорода вбачав у пісенній творчості, озвученій хоровим колективом, шлях до людських сердець, до збудження думок.

Українські педагоги ще на початку ХХ ст. збагнули значущість хорового співу. В. Поточний визнавав домінуючою у навчанні саме хорову музику, бо спів не потребує «обов'язкового інструменту» [5, с. 8], він є простою і доступною формою розвитку музичних здібностей. Саме хоровий спів, на думку С. Русової, «впливає на настрій, на душу дітей» [6, с. 14].

Вокально-хорова музика була закладена в основу діяльності видатних українських композиторів М. Лисенка та М. Леонтовича. М. Лисенко підкреслював, що твори народної пісенної творчості як краплини живої води падають у молоді душі. Його посібник для шкіл «Молодощі», до якого ввійшло 25 дитячих ігор і 13 веснянок з фортепіанним супроводом, набув популярності серед педагогів-музикантів. Зокрема, його пісенний матеріал використовували у педагогічній роботі М. Леонтович і К. Стеценко. «Збірка пісень у хоровому розкладі, пристосованому для учнів молодшого й підстаршого віку в школах народних» включала пісні різних жанрів і використовувалася як дидактичний матеріал у школах.

М. Леонтович, який створив цілісну систему хорового виховання дітей, вважав народну пісню «виявом людських емоцій», адже «образи народної пісні завжди несуть духовну реальність, яка виростає з міфо-поетичного переживання цілого довкілля, в якому живе людина» [1, с. 87]. Майстер хорового письма зазначав, що українська народна пісня – найправдивіше за своєю художньою й естетичною природою життєве явище – повинна стати необхідною та важливою частиною репертуару шкільних хорів. На думку педагога, саме хоровий колектив є найбільш придатним для засвоєння пісенного матеріалу. Багатий педагогічний досвід М. Леонтовича знайшов відображення у посібнику «Практичний курс навчання співу в середніх школах України».

К. Стеценко позиціонував спів як «продовжену голосом мову» і вважав хоровий спів основою музичного виховання. Композитор створив збірки «Луна», «Шкільний співаник»,

посібники «Українська пісня в народній школі», які позитивно впливали на вокально-хорове виховання школярів і дали поштовх до появи методичного посібника «Методика шкільного співу», відомого у рукописному варіанті.

Великого значення хоровому вихованню школярів надавав Я. Степовий, автор збірок «Проліски», «Кобзар», «П'ять шкільних хорів», «Шкільні хори», до яких увійшли як обробки українських народних пісень, так і авторські твори.

Хоровий спів як найбільш впливовий елемент виховання гармонійної особистості позиціонували галицькі композитори В. Матюк, Д. Січинський, Ф. Колесса, буковинець С. Воробкевич. Їхні «Співаники» укладалися задля розвитку дитячого голосу, причому з урахуванням усіх його вікових особливостей, ґрунтувалися на матеріалі українських народних пісень, зокрема дитячих. Видатні діячі музичної культури розуміли, що хоровий спів сприяє розвитку загальної і музичної культури, вихованню духовного світу, становленню світогляду, формуванню особистості, а головне – національно-свідомого українського громадянина. Як активна форма музичної діяльності хоровий спів включає всі важливі психофізіологічні механізми дитини, що визначає невичерпні можливості цього виду виконавського мистецтва у процесі становлення її особистісних рис. Хорове виконавство – унікальний засіб, який створює сприятливі умови для духовного становлення особистості, формування її моральності. Цей вид виконавського мистецтва якнайбільше спонукає до гідних вчинків, розвиває позитивні риси характеру особистості.

Вважаючи хорове мистецтво відображенням «живих національних сил» (Й.В. фон Гете), українські вчені радять спрямувати його енергію на творення нації – високодуховної, соборної, національно свідомої.

Висновки. Історія розвитку хорового мистецтва свідчить про його високий потенціал впливу на духовний світ особистості, її емоційну сферу. Бо хоровий спів – давня, найбільш доступна, демократична й активна форма музикування. Хоровий спів – естетична цінність, тож неможливо досягти правдивого осмислення хорового твору тільки за допомогою пояснення. Ключ до його розуміння – в колективному (спільному) виконанні. Саме хор як «модель» людського колективу продукує підґрунтя для гармонійних відносин між індивідумом (співачом) і групою (хористами).

Хорова діяльність – потужний суспільно-творчий інструмент. Її значення у вихованні гармонійно розвиненої особистості, її гуманних рис було помічено ще в античності. У сьогоденні хорове мистецтво набуває нового змісту, воно стає невід'ємним атрибутом культурного життя суспільства, одним із прогресивних промоторів його піднесення.

Сьогодні чимало філософсько-естетичних категорій і положень посіли своє місце не тільки в теорії, але й у практиці хорового виконавства. Адже воно базується на взаємодії мистецтва та життя, людини та її художньо-образного ставлення до світу, а також орієнтованої на усвідомлення виконавцями секретів перетворюючої сили музики, розуміння ними сутності краси як у мистецтві, так і в житті.

Хорове мистецтво в історичному розвитку переживало періоди підйому і спаду відповідно до філософсько-етичних і політичних спрямувань суспільства. Все ж таки природа хорового співу вже від витоків демонструє величезний потенціал для гармонізації людського суспільства і розвитку індивідуальних рис особистості. Навіть у наш час стрімких змін і мінливості естетичних уподобань хорове мистецтво не втратило своєї значущості в музичній культурі.

Література

1. Бенч О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції. Київ : Український світ, 2002. 440 с.
2. Бермес І. Виховні засади хорового співу в процесі загального музичного виховання : навчальний посібник. Дрогобич : Посвіт, 2013. 58 с.
3. Гуральник Н. Збереження національної традиції як аксіологічного чинника духовності в мистецькій освіті. *Духовна культура як домінанта українського життєтворення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : ДАКККиМ, 2005. Ч. 2. С. 215–219.
4. Кіреєва Т., Кіреєва О. Художнє сприйняття хорового мистецтва. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 3. С. 14–19.
5. Поточний В. Невичерпна педагогічна сила. *Світло*. 1912. Кн. 7. С. 8.
6. Русова С. Наша школа. *Світло*. 1914. Кн. 7–8. С. 14.

References

1. Bench, O. (2002). *Ukrainskyi khorovyi spiv. Aktualizatsiia zvychaievoi tradytsii* [Ukrainian choral singing. Actualization of the customary tradition]. Kyiv : Ukrainskyi svit. 440 s. [in Ukrainian].
2. Bermes, I. (2013). *Vykhovni zasady khorovoho spivu v protsesi zahalnoho muzychnoho vykhovannia* [Educational principles of choral singing in the process of general music education]. Drohobych : Posvit. 58 s. [in Ukrainian].
3. Huralnyk, N. (2005). *Zberezhennta natsionalnoi tradytsii yak aksiolohichnoho chynnyka dukhovnosti v mystetskii osviti* [Preservation of national tradition as an axiological factor of spirituality in art education]. *Dukhovna kultura yak dominanta ukrainskoho zhyttietvorennia*. Kyiv : DAKKKiM. Ch. 2. Pp. 215–219 [in Ukrainian].
4. Kirieieva, T., Kirieieva, O. (2010). *Khudozhnie spryiniattia khorovoho mystetstva* [Artistic perception of choral art]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. Vyp 3. Pp. 14–19 [in Ukrainian].
5. Potochnyi, V. (1912). *Nevycherpna pedahohichna syla Peredmova* [Inexhaustible pedagogical power]. *Svitlo. Kn. 7*. Pp. 8 [in Ukrainian].
6. Rusova, S. (1914). *Nasha shkola*. [Our school]. *Svitlo. Kn. 7–8*. Pp. 14 [in Ukrainian].